

UOT: 004

DOI: 10.34826/NAA.2023.25.3.005

HİBRİD MÜHARİBƏ ANLAYIŞI VƏ ONUN MAHİYYƏTİ

Musayev H.M.

Sərhəd Qoşunları Akademiyası

Məqalədə müasir şəraitdə müharibələrin təsnifatına diqqət yetirilir, onların içərisində hibrid müharibə anlayışı ayrıca təhlil olunur. Bu müharibənin ənənəvi müharibələri əvəz etməsindən ətraflı bəhs edilir. Hibrid müharibə formasının və onun tərkib elementi kimi dövlət terrorunun təhlili həyata keçirilir. Məqalədə müharibənin xüsusiyyətləri, təzahür formaları üzə çıxarılır. Yeni müharibə modeli kimi tədqiq olunmasının əhəmiyyəti vurğulanır.

Məqalədə sistemli yanaşma, müqayisəli təhlil, elmi ümumiləşdirmə kimi tədqiqat metodlarından istifadə edilmişdir. Məqalənin sonunda müvafiq nəticələr çıxarılır.

Açar sözlər: *müharibə, hibrid, hibrid müharibə, terrorçuluq, dövlət terroru, separatizm, etnik münəfiqə, informasiya təhlükəsizliyi, beynəlxalq terrorçuluq, təhlükəsizlik.*

Müharibələrin tarixi elə bəşəriyyət qədər qədim olsa da, XXI əsrdə ona bir çox yeni çalarlar əlavə olunub. Buna əsas səbəb elm və texnologiyaların sürətli inkişafı, elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərinin bir çox sahələr kimi hər bəşəriyyətə də sirayət etməsidir. İnformasiya texnologiyaları əsrində aparılan müharibələr həm də informasiya məkanını əhatə edir. Məhz virtual müharibələr yeni terminin – “hibrid müharibə” anlayışının meydana gəlməsinə səbəb olub. Hibrid müharibə termini XXI əsrin ilk onilliyində bir neçə alimin “gələcək münəfiqələrin qarışıq və aydın olmayan xarakterinə” diqqət yetirdikləri zaman daha çox istifadə edilməyə başlandı [1, s. 76].

Son dövrlərdə beynəlxalq münasibətlərdə baş verən gərgin hadisələr, xüsusilə Ukrayna və Suriya ətrafında yaranmış böhranla əlaqədar “hibrid müharibə” terminologiyası siyasətçilərin nitqlərində, konseptual sənədlərdə öz əksini tapıb. Beynəlxalq siyasətdə qarşıdurmanın iki əsas güc mərkəzi - həm Qərbi, xüsusilə ABŞ, həm də Rusiya Federasiyası milli təhlükəsizliyə dair sənədlərdə artıq bu termindən rəsmi surətdə istifadə edirlər. Məsələn, Rusiya Federasiyasının 2014-cü il dekabrın 26-da qəbul olunan yeni hərbi doktrinasında bu ölkəyə qarşı aparılan və ya aparıla biləcək hibrid müharibəsi əsas təhdidlərdən biri kimi göstərilir. Hibrid müharibəsi taktikası nəzəriyyələrini Rusiya Müdafiə Nazirliyinin Baş Qərargahı 2013-cü ildən etibarən daha fəal şəkildə araşdırmağa başlayıb. Baş Qərargahın rəisi ordu generalı Valeri Gerasimov müasir müharibələrin aparılması üsullarını təsvir edib. Bəzi rusiyalı alimlərin fikrincə, hazırda Rusiyaya qarşı aparılan hibrid müharibə iqtisadi, informasiya, mənəvi sahələrə nüfuz etməkdədir [2, s. 22].

Qərbin apardığı hibrid müharibə tərəflərin informasiya-psixoloji qarşıdurması olmaqla, informasiya məkanında başlayır, daha sonra ictimai rəyə psixoloji təsir göstərməklə davam edir. Bunun ardınca siyasi aksiyalar, xaos, “rəngli” inqilablar baş verir. Əgər bütün bunlar nəticə vermirsə, o halda Ukraynada olduğu kimi özündə hibrid müharibəsinin əlamətlərini ehtiva edən vətəndaş müharibəsi başlayır. Analitiklər gələcək müharibələrin məhz hibrid müharibə olacağını proqnozlaşdırırlar. ABŞ hərbi texnoloqları, xüsusilə İraq və Əfqanıstan ərazisində bəzi dövlətlərin və terror təşkilatlarının koalisiya üzvlərinə qarşı latent (gizli) texnologiyalardan istifadə etməklə, hibrid müharibə aparmasından narahatlıqlarını ifadə ediblər. Məhz bu məqsədlə, ABŞ öz

yurisdiksiyasına daxil olan Quam adaları və Puerto-Rikoda yerli və federal hüquq-mühafizə orqanları üçün terrorçu və qiyamçı qruplaşmalara qarşı təlimlər həyata keçirir [3, s. 19].

ABŞ Dəniz Piyadalarının keçmiş zabiti, hazırda isə Pentaqonun elmi əməkdaşı Frenk Hofman “hibrid müharibə” anlayışını siyasi məqsədlərə nail olmaq üçün düşmənin bir anda silahların mürəkkəb kombinasiyası, partizan müharibəsi, terrorçuluq və döyüş meydanında cinayətkar davranışları əhatə edən fəaliyyətinin məcmusu kimi təsvir edir. Hibrid müharibəsi konsepsiyasının əsas müəlliflərindən olan F.Hofmanın fikrincə, bu müharibədə qalib gəlmək üçün ordu, lazım gələrsə, cinayətkar dəstələrin rəhbərlərini ələ almaq, siyasi qətlər və terror aktları da törətmək olar [4].

ABŞ Müdafiə Departamentinin strateji planlaşdırma sənədlərində ölkənin üzləşdiyi qeyri-dövlət və dövlətlər tərəfindən dəstəklənən subyektlərin Amerikanın milli təhlükəsizliyinə qarşı yaratdıqları əsas təhdidlər kimi bunlar göstərilir: kompüter şəbəkələri və peyk hücumları, yer-hava tipli raketlər, informasiya və media vasitəsilə manipulyasiya, kimyəvi, bioloji, radioaktiv, nüvə və yüksək dərəcəli partlama gücünə malik olan maddələr. ABŞ Konqresi bununla əlaqədar Baş Hesablama Ofisinə müraciət edərək, hibrid müharibə anlayışının Müdafiə Departamenti tərəfindən nə dərəcədə düzgün təsnif olunduğunu, bu növ müharibənin digərlərindən nə ilə fərqləndiyini aydınlaşdırmağı tələb edib. Lakin qeyd etmək yerinə düşərdi ki, Müdafiə Departamenti ayrı-ayrı sənədlərdə “hibrid müharibə” terminindən istifadə etsə də, bu anlayışı öz doktrinasına daxil etməyib. ABŞ Xüsusi Əməliyyatlar Komandanlığı ənənəvi anlayışların əməliyyat şəraitini əks etdirmək üçün qənaətbəxş olmasını əsas gətirərək, hibrid müharibə terminindən istifadə etmir [5].

Hibrid müharibəsi adi, kiçik və kibermüharibəni birləşdirən hərbi strategiyasıdır. Habelə, “hibrid müharibəsi” termini Qərbdə CBRN adlandırılan nüvə, bioloji və kimyəvi silah növləri, eləcə də əldəqayıma partlayıcı maddələr və informasiya müharibəsi vasitəsilə edilən hücumu ifadə etmək üçün də işlədilir. Münaqişələrə belə yanaşma müharibənin güclü və mürəkkəb növünə aid edilir. Qərb mütəxəssislərindən ABŞ Dəniz Piyadaları Korpusunun zabiti Bill Nemettin fikrincə, bu, “müasir texnologiyaları və yeni səfərbərlik metodlarını birləşdirən partizan müharibəsinin müasir növüdür”. Strateji və Beynəlxalq Araşdırmalar Mərkəzinin əməkdaşı Neytan Frayer hibrid müharibəsinin özündə ehtiva etdiyi təhdidləri bu qaydada müəyyənləşdirib:

- ənənəvi;
- qeyri-standart;
- fəlakət həddində olan terrorçuluq;
- hərbi qüvvə baxımından üstünlüyə qarşı durmaq üçün texnologiyaların istifadə olunduğu dağıdıcı müharibələr.

ABŞ ordusunun polkovniki Cek Mak Kuen hibrid müharibəsini asimmetrik müharibədə əsas metod kimi qəbul edir. Onun fikrincə, bu cür müharibə 3 növ döyüş meydanında – münaqişə zonasının əhalisi, arxa cəbhənin əhalisi və beynəlxalq ictimaiyyət arasında aparıla bilər [6].

Son üç il ərzində “hibrid müharibə” termini fəal siyasi mühitdə daha çox istifadə olunur, lakin bu anlayışın hüquqi aspektləri kifayət qədər öyrənilməyib. “Hibrid müharibə” təhlükəli vəziyyətlərdə dövlətlərin informasiya sahəsindəki siyasi tendensiyaların davamını əks etdirən, aydın hüquqi məzmunu malik olmayan hərbi-güc terminologiyası kimi təqdim olunur.

Qarışıq müharibə konsepsiyası Tomas Huber tərəfindən ortaya atılıb. Bununla o, nizamlı və nizamsız qüvvələrin eyni vaxtda vahid istiqamətdə mübarizə aparmasını ehtiva edən əsas müharibələri nəzərdə tutub. Huber Amerika inqilabı, Vyetnam müharibəsindəki qarışıq müharibə, Sovetlərin Əfqanıstandakı təcrübəsi və s. kimi illüstrativ keyslərə diqqət yetirib. Huber qeyd edir: “Qarışıq müharibə düşməne qarşı nizamlı və əsas qüvvələrin nizamsız və ya partizan qüvvələrlə

eyni vaxtda istifadə edilməsidir. Başqa sözlə, qarışıq müharibələrlə iştirakçılar eyni vaxtda həm ənənəvi, həm də qeyri-ənənəvi güc tətbiq edərək hərbi gücünü artırır” [7, s. 68]. Hoffman mürəkkəb müharibə nəzəriyyəsini “strateji səviyyədə sinerji və kombinasiyalar” kimi ifadə edib, lakin əslində Huberin təqdim etdiyi tarixi hadisələr göstərir ki, “silahlı və nizamsız qüvvələr nizamlı qüvvələrlə işləyəndə nizamsız qüvvələr ikinci yerdə qalır və onlar ikinci növ ənənəvi qüvvə kimi nəzərdən keçirilir” [4].

Mövcud vəziyyətdə hüquq kontekstində beynəlxalq hüquqi terminologiyanın istifadəsinin və onun gələcək integrasiyasının mümkünlüyü barədə ciddi müzakirələr aparılır. “Hibrid müharibə” fenomeni beynəlxalq münasibətlərin informasiya komponenti kimi əhəmiyyətli dinamik artım göstərir və əsasən heç bir fiziki təsir etmədən “rəngli inqilablar” və ya “ərəb baharı” anlayışlarının həyata keçirilməsinin məntiqi davamı hesab olunur.

30 ildir ki, mövcud olan “dövlət terroru” beynəlxalq hüquq termini olduğu halda beynəlxalq hüquq aparatına “hibrid müharibə” termininin daxilolma perspektivi çox qeyri-müəyyən görünür. Bununla yanaşı, informasiya-kommunikasiya sahəsi dinamikasına görə beynəlxalq hüquqi tənzimləmə obyektini kimi çox mürəkkəbdir. Biz “hibrid müharibə” hüquqi anlayışını klassik hərbi güc kateqoriyaları sırasında ən əhəmiyyətli beynəlxalq hüquqi məsələ kontekstində araşdırmalıyıq. Bu kontekstdə sual yaranır – kiberhücum dövlət özünümüdafiəsinin əsası hesab oluna biləmi və “hibrid müharibə”yə aid edilə bilən bu hərəkətlər beynəlxalq hüquqi məsuliyyət üçün əsas kimi təsnif edilə biləmi?

Hibrid müharibəsi (ing. hybrid warfare) - təcavüzkarın klassik hərbi müdaxiləyə müraciət etmədiyi, ancaq gizli əməliyyatlar, təxribatlar, kiberhücumlar kombinasiyasından istifadə edərək düşmən bölgəsində fəaliyyət göstərən üsyançılara dəstək verən müharibə növüdür. Eyni zamanda, bu müharibə növündə hərbi əməliyyatlar ümumiyyətlə aparılmaya bilər və rəsmi nöqtəyi-nəzərdən sülh dövründə hibrid müharibəsi davam edə bilər [5].

Təcavüzkar bu hərəkətlərin strateji əlaqələndirilməsini həyata keçirir, eyni zamanda münaqişədə iştirakını inkar etmə ehtimalını saxlayır. XX əsrin sonu - XXI əsrin əvvəllərindəki hibrid müharibələrinin klassik nümunəsi kimi Əfqanıstandakı müharibələr (SSRİ-nin Əfqanıstan müharibəsinin başlanğıc dövründəki hərəkətləri (1979-1989), həmçinin ABŞ, Pakistan, Çin və digər dövlətlərin mücahidlərə dəstək verməsi və Talibana qarşı silahlı mübarizə zamanı etdiyi hərəkətlər) göstərilir [3]. Hibrid müharibəsindən əvvəl asimmetrik müharibə ola bilər. Üsyançıların döyüş bacarıqları böyüdükcə, asimmetrik müharibə hibrid müharibəyə çevrilə bilər.

Informasiya müharibəsi həmişə ənənəvi hərbi-güc qarşılıqlı əlaqəsində dövlətlərin ayrılmaz hissəsi olub, lakin son illərdə beynəlxalq münasibətlərdə informasiya komponenti əhəmiyyəti və ciddi artım ilə müşayiət olunur. 2017-ci ilin fevralında “Microsoft” korporasiyasının rəhbəri B.Smit kibercinayətkarlığa qarşı mübarizə üzrə “Rəqəmsal Cenevrə Konvensiyası”nın yaradılmasını, eləcə də digər ölkələrə qarşı kiberhücumların hökumətlər tərəfindən maliyyələşdirilməsini araşdırmaq üçün müstəqil təşkilat qurmaq təklif etdi [2].

Rusiyada isə 2017-ci ilin fevralında informasiya əməliyyatları aparan qüvvələrin yaradılması rəsmən elan olundu. Yuxarıda göstərilən nümunələr mövcud mərhələdə dövlətlərin informasiya qarşılıqlı əlaqəsinin vacibliyini aydın göstərir. Əgər, “informasiya müharibəsi” termini bizə kifayət qədər tanışdırsa, “hibrid müharibə” termini son bir neçə ildə işlənməyə başlayıb. “Google” axtarış mühərrikində “hibrid müharibə” sözünün sorğu dinamikası göstərir ki, bu termin 2014-ci ilin yazına qədər xüsusi maraq kəsb etməyib. Sanki bu termin bilərəkdən media məkanına “atılan” və çoxsaylı ekspertlərin və akademik icmaların çoxsaylı müzakirə və şərhələrinə səbəb olan bir ifadə idi. “Hibrid müharibə” termininin siyasi və hüquqi konteksti, bu terminin beynəlxalq

hüquq terminologiyasına daxil edilməsi perspektivləri aktuallığına baxmayaraq, qeyri-müəyyən görünür [6].

Uzun müddət “hibrid müharibə” “informasiya müharibəsi”, “rəngli inqilab” beynəlxalq hüquqa aidiyyəti olmayan sırf siyasi elementlər kimi qəbul edilirdi. Lakin son zamanlar Qərb ekspertləri tərəfindən “hibrid müharibə”nin beynəlxalq hüquqi aspektləri fəal araşdırılmağa başlayıb. Ölkəmizin beynəlxalq hüquq doktrinası, ümumiyyətlə “hibrid müharibə” termini ilə “əməliyyat aparmağa” üstünlük vermir, çünki bu söz beynəlxalq hüquq termini kimi qəbul edilməyib. Digər tərəfdən, bu mövqe, terminin mövcud beynəlxalq hüquqi sənədlərdə də təsbit olunmadığına görə əsaslı hesab oluna bilər. Digər prizmadan, son onillikdə “humanitar müdaxilə” və ya “uğursuz dövlət” terminlərinin mövcud beynəlxalq hüququn bütün strukturuna güclü təsir göstərdiyinin də şahidiyik [8, s. 78].

Beynəlxalq ictimaiyyətin bütün söylərinə baxmayaraq, müasir beynəlxalq hüquqda gücdən istifadə problemi tamamilə həll olunmadığı aydındır, lakin son onilliklərdə bir çox ölkələr açıq təcavüzkar siyasətlərini həyata keçirilməsi məqsədi ilə beynəlxalq ictimaiyyətin gözündə öz hərəkətlərinə maksimum legitimlik qazandırmaya çalışır. Belə hərəkətlərə misal kimi Rusiya Federasiyasının Ukrayna dövlətinə qarşı həyata keçirdiyi böyük insan tələfatı və dağıntılarla, yaşayış məskənlərinin, iri şəhərlərin viran qoyulması ilə müşayiət olunan hərbi təcavüzünü göstərmək olar, halbuki Rusiya tərəfi bu təcavüzkar müharibəni xüsusi əməliyyat adlandırır. Buna görə də “müharibə” termini BMT Nizamnaməsinin birbaşa pozulmasına işarə etdiyinə görə son illərdə daha az işlənir, əvəzində isə çox tez-tez “beynəlxalq münaqişə” və ya “beynəlxalq böhran” terminlərinə rast gəlirik. Bundan əlavə, son onilliklərdə açıq hərbi münaqişələrdən daha çox gizli münaqişələrə rast gəlirik. Bu faktlar dünyada baş verən vətəndaş müharibələrinin, separatizmin və “öz milli müqəddəratını təyinetmə” meyllərinin sayının görünməyən həddə artmasına gətirib çıxarıb. V.S. Kotlyar, “hibrid müharibə” ifadəsinin müasir istifadəsinin iki əsas kontekstini qeyd edir. Birinci kontekst, müntəzəm olmayan hərbi qurumların, təhlükəsizlik xidmətlərinin xidmətlərindən istifadə edərək, təxribat, sabotaj, diversiya, informasiya, maliyyə və iqtisadi əməliyyatlar, kiberhücumlar, insanların davranışına psixoloji təsir göstərmək və s. kimi pozuculuq fəaliyyətləri yerinə yetirməkdən ibarətdir [8, s. 72].

İkinci kontekst isə, hücum edən ölkənin müntəzəm Silahlı Qüvvələrdən istifadə etmədən, onun maraqlarını paylaşan qurban verilən rəqib ölkənin daxili siyasi gücünə dəstək verərək, mövcud rejimi və ya onun siyasətini radikal şəkildə dəyişdirmək üçün irimiqyashlı təxribat əməliyyatlarının həyata keçirilməsi ilə bağlıdır [5].

Belə ki, beynəlxalq hüquq mühakiməsində “hibrid müharibə”ni qarşıdurma zamanı klassik hərbi güc xaricində düşməyə müxtəlif təsir vasitələrindən istifadəni nəzərdə tutan “çətir” terminlərə aid etmək olar. Qeyd etmək vacibdir ki, beynəlxalq hüquqda 30 ildən artıqdır ki, tərkibində “hibrid müharibəyə” çox yaxın olan “dövlət terrorizmi” termini var. “Dövlət terrorizmi” çoxşaxəli bir termindir, lakin onun bütün təzahürləri bir dövlətin başqa bir dövlətə qarşı yönələn gizli təsirlərindən ibarət olur. Bu ekstremist və terrorçu təşkilatların dəstəklənməsindən ibarət “dövlət dəstəkli terrorçuluq” adlanan bir fəaliyyət (Yuxarı Qarabağda ermənilərin böyük dövlətlər tərəfindən hərtərəfli dəstəklənməsi, dövlət terrorunun klassik nümunəsidir) də hesab edilə bilər. Bu həmçinin geniş və uzaq planları olan, digər ölkə müxalifətinə maliyyə dəstəyi göstərən dövlət fəaliyyəti (faktiki olaraq, hər hansı bir “rəngli inqilab” və ya “Ərəb baharı” formatına uyğun gəlir) də ola bilər. “Dövlət terrorizmi”nə, başqa dövlətin ərazisində xüsusi xidmət orqanlarının qanunsuz olaraq həyata keçirilən fəaliyyətini də aid etmək olar. Bu cür fəaliyyətlərə bir başqa dövlətin səfirliklərinin və ya digər qurumlarının qeyri-

qanuni dinlənilməsi, strateji obyektlərin sıradan çıxarılması, siyasi xadimlərin aradan götürülməsi kimi fəaliyyətlər də aiddir. Cenevrə Bəyannaməsi (1987) “dövlət terrorizmi” siyasətinin qanunsuzluğunu qeyd edir, lakin bu məsələ ilə bağlı tammiqyaslı qadağanetmə konvensiyası hələ ki, qəbul olunmayıb [8].

“Hibrid müharibə” konsepsiyasının ortaya çıxması səbəbləri “Hibrid müharibə” fenomeninin ortaya çıxması üçün üç əsas səbəb qeyd edə bilərik. Onları, şərti olaraq, “hüquqi”, “hərbi” və “texniki” qrup kimi qəbul edək. Birinci səbəblər qrupu (“hüquqi”) birbaşa BMT Nizamnaməsinin (1945) 2-ci maddəsində əks olunub və dövlətlərarası ziddiyyətləri həll etmək üçün silahlı təcavüzün tətbiq edilməsinə qadağa ilə bağlıdır. Bu maddənin məcburi prinsipial tətbiqi nəticəsində ayrı-ayrı dövlətlər silahlı gücdən istifadə etmədən xarici siyasət məqsədlərinin həyata keçirilməsini qeyri-zorakı üsullarla axtarmağa başladılar. Bir sıra ekspertlər hesab edirlər ki, Sovet İttifaqı və ABŞ arasında on illərlə davam edən “Soyuq Müharibə” şəraitində “hibrid müharibə”nin fərdi elementlərindən istifadə edilməsi normal haldır: birbaşa hərbi toqquşma mümkün olmadığı üçün, ABŞ və Rusiya hər silahlı münaqişə zamanı döyüşən tərəflərdən birini hərbi baxımdan dəstəkləyirdi [9].

İkinci “hərbi” səbəblər qrupudur. Qlobal hərbi güc qarşılıqlı beynəlxalq hüquq baxımından getdikcə aktuallığını itirməsindən başqa faktiki səmərəliliyini də itirir. Silahlı aksiyaların kütləvi təbiəti, böyük ordunun istifadəsi artıq keçmişdə qalıb. Qərb ölkələrində bu tip münaqişələrdə verilən çoxsaylı itkilər seçicilərin (İraq və Əfqanıstandakı münaqişələrə qarşı ABŞ-da kütləvi nümayişlər) etirazına səbəb olur. “İnformasiya müharibəsində” itkilər hərbi qüvvələrin qarşılıqlı ilə müqayisə ediləcək qədər böyük olur. Hal-hazırda informasiya qarşılıqlı və “yumşaq güc” ilə təsir faktiki olaraq mövcud beynəlxalq hüquq sahəsindən kənara çıxıb. İnformasiya axını, davamlı olaraq, orta vətəndaşın üzərinə tökülür və tədricən onun dünya görünüşünü, dəyərlərini dəyişir. Beləliklə, “hibrid müharibənin” məqsədlərindən biri “cəmiyyətin əsas ənənəvi dəyərlərini təcavüzkarın mənəvi və psixoloji münasibəti ilə əvəz edilməsi” baş tutur. Daxili ekspertlər “hibrid müharibə”də insanların etno-psixoloji, cins, yaş və digər xüsusiyyətləri, onların kütləvi şüuruna yönələn məlumatlarda kütləvi manipulyativ psixotexnologiyalardan istifadə ilə müşayiət olunduğunu qeyd edirlər [10].

İnformasiya və kommunikasiya texnologiyaları, xüsusilə İnternet vasitəsilə məlumatların yayılması sayəsində “hibrid müharibə”nin hərbi əməliyyatlar teatrı nəzəri olaraq istənilən ölkə ola bilər. “Hibrid müharibə” mövzusunun gerçəkləşdirən səbəblərin üçüncü qrupu “texniki” olaraq təyin edilib. Çünki bu, müasir dövlətlərin texniki cəhətdən artan imkanları ilə əlaqəli olur. İnformasiya məkanının son iki onilliyi ərzində, kütləvi kommunikasiya sahəsində yeni texnologiyaların yaranması səbəbilə, qeyri-zorakı qarşılıqlı üçün, bahalı və texniki cəhətdən çətin olan klassik hərbi-güc qarşılıqlıma nisbətən daha ucuz və effektiv vasitələrin istehsalına gətirib çıxardı. Bir tərəfdən raket əleyhinə kompleksin yerləşdirilməsi, xidmət olunması və saxlanması, digər tərəfdən isə nəzarətdə olan kütləvi informasiya vasitələrində dezinformasiya yerləşdirilməsi arasında yaranan maliyyə fərqi hamıya aydındır. “Hibrid müharibə”lərin hüquqi tənzimlənməsinin perspektivləri bəzi hallarda informasiya sahəsinə təsir göstərən, məsələn, BMT Baş Assambleyasının 18 sayılı qətnaməsi kimi deklarativ xarakterli bir çox beynəlxalq sənədlər var [11].

Digər tərəfdən, hələ də yerinə yetirilməsi məcburi olan həqiqətən təsirli normativ və hüquqi sənədlər çox azdır. İnformasiya mübadiləsi sahəsində ən görkəmli və çoxtərəfli sənədlərdən biri Avropa Şurasının 2001-ci ildə qəbul edilmiş kibercinayətkarlıq haqqında Budapeşt Konvensiyasıdır. Lakin bu sənəd ilk növbədə iştirakçı dövlətlərin sayını əhəmiyyətli

dərəcədə məhdudlaşdırır; ikincisi, informasiya texnologiyalarının inkişafını nəzərə alaraq, 17 il əvvəl qəbul edilən Konvensiyada dəyişiklik edilməlidir; üçüncüsü, bu Konvensiyanın müəyyən müddəaları məzmun baxımından mübahisəli olduğu və hətta bəzi ekspertlər tərəfindən “qlobal miqyasda casusluğu qanuniləşdirmək cəhdi” kimi dəyərləndirilir. Ümumən, hüquqi bazanın tətbiqi siyasi konsensus tələb edir, lakin informasiya məkanı minimum uyğunlaşdırılmadan və ya ümumi terminologiya tətbiqindən hələ çox uzaqdır [7].

Nəticə olaraq qeyd etmək olar ki, hibrid müharibə müasir dövrdə istifadəsi daha çox mümkün olan müharibə növlərindən biridir.

ƏDƏBİYYAT

1. Hərb tarixi. I cild, Bakı, 2000, s.76.
2. Martin van Kreveld. Трансформация войны. Москва, Социум. 29 янв. 2022, s.22.
3. Мэри Калдор. Нефть и конфликты. М. 2007, s.19.
4. Чарльз Блэнди. Воздействие бакинской нефти на Нагорно-Карабахский конфликт. М., 1997.
5. Воронкова А.А. Политика националистической мобилизации, конфликты и насилие. М., 2008. Издательство МГУ. 57 с.
6. Хаймо Хофмастер. Воля к войне или бессилие политики. М., 2001.
7. Thomas Huber. Dynamics of Governance and Control on Internationale Organizational Software Development. Cuvillier. 2014. P. 204. s.68.
8. В.С. Котляр. Международное право и современные стратегические концепции. Москва, 2008, s. 72-78.
9. Актуальные международно-правовые и гуманитарные проблемы. Дипломатическая Академия МИД РФ. Москва, 2000.
10. Alexander Huber, Thomas Huber, Reinhold Messner. The Wall: A New Dimension in Climbing / 2001.Washington D.C.
11. Thomas Huber, Van Horn Vail, Kimberly Sparks / Modern German. 1978, s.24.

REFERENCES

1. Herb tarixi. I jild, Bakı, 2000, s.76.
2. Martin van Kreveld. Transformatsiya voyni. Moskva, Sotsium. 29 yan. 2022, s.22.
3. Meri Kaldor. Neft' i konflikti.M.2007, s.19.
4. Charl'z Blendi. Vozdeystve bakinskoy nefti na Naqorno-Karabaghskiy konflikt. M., 1997.
5. Voronkova A. A. Politika natsionalisticheskoy mobilizatsii, konflikti i nasilie. M., 2008. İzdatel'stvo MGU. 57 s.
6. Khaymo Khofmaster. Volya k voyne ili bessilie politiki. M., 2001.
7. Thomas Huber. Dynamics of Governance and Control on Internationale Organizational Software Development. Cuvillier. 2014. P. 204. s. 68.
8. V.S. Kotlyar. Mejdunarodnoe pravo i sovremennie strategicheskie kontseptsii. Moskva, 2008, s.72-78.
9. Aktual'nie mejdunarodno-pravovie i gumanitarnie problemi. Diplomaticheskaya Akademiya MID RF. Moskva, 2000.
10. Alexander Huber, Thomas Huber, Reinhold Messner. The Wall: A New Dimension in Climbing / 2001.Washington D.C.
11. Thomas Huber, Van Horn Vail, Kimberly Sparks / Modern German. 1978, s. 24.

THE CONCEPT OF HYBRID WARFARE AND ITS ESSENCE

Musayev H.M.
Border Troops Academy

The article focuses on the classification of wars in modern conditions, among which the concept of hybrid war is analyzed separately. The fact that this war replaced traditional wars is discussed in detail.

Analysis of the form of hybrid war and state terror as its constituent element is carried out. The features and forms of this war are revealed. The importance of studying it as a new war model is emphasized.

Research methods such as systematic approach, comparative analysis, and scientific generalization were used in the article. Relevant conclusions are drawn at the end of the article.

Keywords: war, hybrid, hybrid war, terrorism, state terrorism, separatism, ethnic conflict, information security, international terrorism, security.

Rəyçi: *h.f.d., dos. Nağıyev N.T.*

Müəllif haqqında məlumat

Soyadı, adı, atasının adı	İş yeri	Vəzifəsi, elmi dərəcəsi, elmi adı	Əlaqə
Musayev Hafiz Məhərrəm	Sərhəd Qoşunları Akademiyası	h.f.d.	mob: (+994) 50- 211-23-78